

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

TUHÁRI ATTILA

MEGJEGYZÉSEK IUVENALIS 6. SZATÍRÁJÁNAK OVIDIUS-ALLÚZIÓJÁHOZ (IUV. 6. 60–62)*

Iuvenalis 6. satírájának ovidiusi szöveghelyekre, elsősorban az *Ars amatoria* soraira visszavezethető allúziója¹ kapcsán J. Y. Nadeau,² Lindsay és Patricia Watson,³ valamint Gellérfi Gergő is részletesen tárgyalta,⁴ milyen módon játszik rá a satíraszerző a szerelmi tanköltemény (illetve részben az *Amores*) vonatkozó szakaszaira.⁵ Véggövevényességük lényegében azonos: azáltal, hogy sorait kontrasztba állítja költőelődjé szövegeivel, mondandójának fokozott hangsúlyt ad: azt a fojtogató különbséget kívánja még jobban kidomborítani, amely megítélése szerint az aranykori Róma (már akkor sem fényes) erkölcsi és saját korának lesújtó állapota között fennáll. A következőkben az említett szöveghellyel kapcsolatban szeretném felvetni egy további nézőpont lehetőségét, amely reményeim szerint részben kiegészíti, részben tovább árnyalja a fenti értelmezéseket.

A szóban forgó sorok nem sokkal a 6. satíra Pudicitia égbe történő visszatérését és a házaselet immár végletes erkölcsi romlottságát taglaló bevezetője után következnek. A satíra narrátora többek között a szertelensége ellenére is makulátlan feleséget kívánó Ursidius és mások érzékletes példáin keresztül próbálja a nősülni kívánó Postumus

* Ezúton szeretnék köszönetet mondani Gellérfi Gergőnek (SZTE BTK) és Takács Lászlónak (PPKE BTK) a dolgozathoz fűzött értékes megjegyzéseikért.

¹ Az ovidiusi szöveggel való párhuzam már Prateusnál feltűnik, ő azonban kommentárjában még csak az *Ars amatoria* 1. 67–68, 71–72. sorait idézi (D. Junii Iuvenalis et A. Persii Flacci Satirae. Interpretatione ac Notis illustravit Ludovicus Prateus [...]. Editio Sexta, prioribus multo Correctior. Londini MDCCXXXVIII. 98.).

² Y. Nadeau: A Commentary on the Sixth Satire of Juvenal. Edinburgh 1972. 83–85. Nadeau kommentárjának majdnem 40 évvel későbbi, átdolgozott kiadásában az allúzió értelmezésével foglalkozó sorok is számottevő mértékben módosításra kerültek. Minthogy azonban ennek oka a hangvétel – hátrányára történő – mérséklésében és a hangsúly enyhe eltolódásában keresendő, korábbi megállapításának érvényességét nem érinti (J. Y. Nadeau: A Commentary on the Sixth Satire of Juvenal. Bruxelles 2011. 80–83).

³ P. Watson: Juvenal's *scripta matrona*: Elegiac Resonances in Satire 6. Mnemosyne 60 (2007) 631–632; L. Watson – P. Watson (eds.): Juvenal, Satire 6. Cambridge 2014. 95–96.

⁴ Gellérfi előbb önálló cikkben (*Gellérfi G.*: Iuvenalis és Propertius. A kontrasztteremtés egy eszköze a Szatírákban. Corollarium 1 (2013) 61–62, 66–67), majd doktori értekezéséből született monográfiájában szintén tárgyalja a kérdéses helyet (*Gellérfi G.*: Allúziós technika és műfaji hatások Iuvenalis satíráiban. Budapest 2018. 41–42, 55–56).

⁵ A szövegpárhuzamra Nardo és Courtney is kellőképpen rávilágítanak, ám részletesebb elemzésére nem szentelnek figyelmet (D. Nardo: La sesta satira di Giovenale e la tradizione erotico-elegiaca latina. Padova 1973. 27–29; E. Courtney: A Commentary in the Satires of Juvenal. Berkeley 2013. 232).

tudtára adni, hogy Rómában meglehetősen kevés esélye van erre.⁶ Az alábbi két költői kérdés ezt követően hangzik el:

porticibusne tibi monstratur femina uoto
digna tuo? cuneis an habent spectacula totis
quod securus ames quodque inde excerpere possis?
(Iuv. 6. 60–62)

Az idézett hely többszörösen átszótt ovidiusi elemekkel. A 62. sor kötőszavai, szóhasználatára és szórendje, illetve a szerepeltetett helyszínek azonossága egyaránt támogatja a párhuzam meglétét az alábbi szöveghelyekkel: Ov. *ars* 1. 71–72. (*nec tibi uitetur quae priscis sparsa tabellis / porticus auctoris Liuia nomen habet*), 1. 89–91. (*sed tu praecipue curuis uenare theatris; / haec loca sunt uoto fertilia tua. / illic inuenies quod ames, quod ludere possis*), illetve Ov. *am.* 1. 8. 95. (*ne securus amet nullo rivale, caveto*).⁷ Gellérifi mindezekén túl a *spectacula* szóban felsejülő többletjelentésre is felhívja a figyelmet.⁸ Ezen munkák közös jellemzője, hogy a szövegben rejlő többletjelentés felismerése érdekében egyaránt a két hely párhuzamos olvasását tartják szem előtt. Néhány gondolat erejéig azonban – ugyanezen megfontolásból – hasznosnak mutatkozhat ideiglenesen eltávolítani a iuvenalisi sorokat azok ovidiusi előzményeitől. Ebben az esetben ugyanis lehetőségünk nyílik arra, hogy a semlegesnemű *quod* névmás iménti előfordulását ne külső tényezőtől, hanem magából a iuvenalisi szövegből próbáljuk magyarázni.

Mínthogy a 60. sorban szereplő első kérdés a 61. sor elején véget ér, pusztán következtetés révén állítható, hogy annak alanya (*femina*) a következő mondat hiányzó tárgya is egyben. Ez azonban a kötőszóhasználat Ovidiusra történő visszavezetésén alapszik. Elméletileg semmi akadálya nincs tehát, hogy a második (*annal* bevezetett) kérdés tárgyaként olyan – szövegszerűen jelöletlen – szó szerepeljen, amelyre a semlegesnemű vonatkozó névmás visszaüt. Ráadásul a latinban létezik olyan kifejezés, amely a római nőkről alkotott lesújtó iuvenalisi értékítéletet is tükrözve képes lefedni a korábban *fe-*

⁶ Watson: i. m. (3. jegyz.) 631 már Ursidius személyének iuvenalisi megformálását is az elégikus kontaszteremtés eszközeinek tekinti.

⁷ Fontos ugyanakkor felhívni rá a figyelmet – amint Courtney rávilágít –, hogy a nőnemű helyett semleges vonatkozó névmással bevezetett, *amo* állítmányú mellékmondat Ovidiusnál másutt is, Plautusnál szintén többször előfordul, sőt, a szerző egy ifjabb Plinius-hely esetleges relevanciájára is figyelmeztet. (E. Courtney [review]: H. Dörrie: Untersuchungen zur Überlieferungsgeschichte von Ovids Epistulae Heroidum. Teil 3. Gnomon 46 [1974] 412a). Nem annyira ovidiusi sajátosságról van tehát szó, hanem inkább egyfajta jelentés-átvitelről a szeretett lány személyéről a szeretet tárgyát képező (külső és belső) tulajdonságokra, vö. D. Ch. Kelk: A Commentary on Ovid's *Ars amatoria* 1. 1–504. Hamilton 1975. 18–19. (s. v. 1. 35) (doktori értekezés). Ovid: *Ars amatoria* book I. Ed. A. S. Hollis. Oxford 1989. 39 sokkal határozottabban fogalmaz: „quod amare uelis: »an appropriate object for your love«, affecting the dry and unemotional tone of a technical treatise, like »materiam (...) amori« (49)”.

⁸ Gellérifi érdekes felvetése, hogy az ovidiusi *Ars* 1. 99. sorának hatására (*spectatum veniunt, veniunt spectentur ut ipsae*) a iuvenalisi szöveg *spectacula* szava áttételesen akár magukra a nőkre is vonatkozatható lehet, ám itt az ovidiusi helytel ellentétben egyértelműen negatív előjellel.

mina szóval jelölt (az említett helyek vonatkozásában pusztán gondolati kategóriaként létező) csoportot,⁹ s noha nők egy halmazára vonatkozik, mégis semlegesnemű: ez pedig a *scortum*.¹⁰

Ámbár kétség sem férhet hozzá, hogy Iuvenalis semmivel sem tartja többre a városbeli nőket azon réteg képviselőinél, akiket az iménti szó jelöl, ennek elhallgatása mégis indokolt részéről: a szóban forgó nők ugyanis *jogi értelemben* nem prostituáltak, még ha a *valóságban* viselkedésük – legjobb esetben is legalább Iuvenalis szemében – kétségtelenül azzá minősítette őket.¹¹ Ezáltal pedig Iuvenalis nézőpontjából – az érvényes, ám érvényre jutni nem tudó törvényi előírásokkal összhangban – alkalmatlanokká váltak arra, hogy római arisztokrata hitvesei legyenek.¹² A lex Iulia törvényei ugyanis római előkelők számára tiltották házasságtörő vagy erkölcsstelen viszonyt folytató nők feleségül vételét.¹³

⁹ *Watson – Watson*: i. m. (3. jegyz.) 95 a *femina* szó kapcsán hangsúlyozza is annak erős eufemizmusát: „an honorific term for a woman, with connotations of probity and respectability (...), ironised by the context”.

¹⁰ Iuvenalis egyébként műfajbeli közvetlen elődjéhez, Persiushoz hasonlóan kerüli a trágár szavak alkalmazását éppúgy, mint a prostituáltakra vonatkozó terminusok használatát, így nem meglepő, hogy egész életművében mindössze egyszer fordul elő a *meretrix* (6. 118) és egyszer a *scortum* (3. 135) kifejezés. Előbbi esetében *Watson – Watson*: i. m. (3. jegyz.) 16 ráadásul propertiusi allúziót sejtenek (*meretrix regina Canopi* [Prop. 3. 11. 39]). Az obszcén elemek eufemizmusokkal történő visszaadásának iuvenalisi gyakorlatához lásd *Gellérfi G.*: Obscenity or Taboo? Remarks on Profanities in Juvenal and Martial. *Graeco-Latina Brunensia* 22 (2017) 155–164, kül. 159–161.

¹¹ *Vö. Watson*: i. m. (3. jegyz.) 630 Lesbiáról és Cynthiáról írt szavaival: „the names primarily recall the world of love poetry, especially love elegy, and the mistresses who, if not actually meretrices, at least behave as such.” A szatíra értékítéletével kapcsolatban *vö. Dig.* 23. 2. 43. pr., 1, 3: *Ulpianus libro primo ad legem Iuliam et Papiam. Palam quaestum facere dicemus non tantum eam, quae in lupanario se prostituuit, verum etiam si qua (ut adsolet) in taberna cauponia vel qua alia pudori suo non parcat. Palam autem sic accipimus passim, hoc est sine dilectu: non si qua adulteris vel stupratoribus se committit, sed quae vicem prostitutae sustinet. (...) Octavenus tamen rectissime ait etiam eam, quae sine quaestu palam se prostituerit, debuisse his connumerari.*

¹² A jogi szempont felvetésének indokoltságát a sorok szövegkörnyezete is támogatja. A 25. sorban házassági szerződésről (*conventum, pactum*) esik szó, a 38. sorban pedig Ursidius kapcsán a lex Iulia kerül szóba, mint a házasság eseti, illetve általános érvényű jogi dokumentumai (*Courtney*: i. m. [5. jegyz.] 227, 229; *Nadeau*: i. m. 1972 [2. jegyz.] 60, 69; *Nadeau*: i. m. 2011 [2. jegyz.] 70–74; *Watson – Watson*: i. m. [3. jegyz.] 85, 88–89). Relevanciája mellett szólhat az augustusi erkölcsrendészeti törvények Domitianus általi megerősítése is (*Suet. Dom.* 8. 3).

¹³ Szintén Ulpianus hivatkozik a lex Iulia azon rendelkezésére, amely római szenátorok számára megtiltja többek között házasságtörő és magukat áruba bocsátó nők feleségül vételét: *Lege Iulia prohibentur uxores ducere senatores quidem liberique eorum libertinas et quae ipsae quarumve pater materve artem ludicram fecerit, item corpore quaestum facientem. Ceteri autem ingenui prohibentur ducere lenam et a lenone lenave manumissam et in adulterio deprehensam et iudicio publico damnatam et quae artem ludicram fecerit: adicit Mauricianus et a senatu damnatam.* (Ulp. 13 [De caelibate orbo et solitario patre]) (Tituli XXVIII ex corpore Ulpiani, qui uulgo Domitio Ulpiani adhuc tribuuntur. In: *Fontes iuris Romani anteuustiniani II.* Ed. J. Baviera. Florentiae 1968. 277). Emlékezzünk a *Digesta* már idézett helyére, amely alapján a prostituáltak közé sorolandók az azokkal azonos magatartást tanúsító nők is. A kommentárok ellenben csupán a törvény utódnemzéssel kapcsolatos rendelkezéseit, az abból fakadó előnyöket, illetve a hiányából fakadó hátrányokat hangsúlyozzák (*vö. S. Treggianni*: *Roman Marriage. Iusti Coniuges from the Time of Cicero to the Time of Ulpian.* Oxford 1991. 61–63).

Postumus problémája azonban azzal, ha netán sikerülne is érintetlen nőt találnia,¹⁴ még nem oldódnék meg. Semmi nem garantálja ugyanis, hogy hitvese a házasságot követően hű marad majd hozzá. Iuvenalis a 63–81. sorokban felhozott példákkal igazolja aggályai létjogosultságát. Minthogy törvénytelen származású gyermek nem tarthat számot atyai örökségre¹⁵ – kivéve persze, ha (nevelő)apja mégis elismeri¹⁶ –, a kizárólag legitím utódnemzés végett kötendő házasság Iuvenalis szemében teljes ostobaság.¹⁷ Amennyiben kétségünk maradt volna afelől, hogy a célzás erre irányul, a sorban utolsóként hozott példa maradéktalanul eloszlatja azt.¹⁸

A fentiek elfogadása esetén a 62. sor pregnáns jogi értelmet nyer. Nem pusztán arról van szó ugyanis, hogy Postumus vagy Ursidius nem talál kívánalmainak (*voto suo*) megfelelő feleséget, hanem hogy az említett helyszíneken mutatkozó (Ovidiusnál reményekre okkal jogosító) kínálatból a hatályos házassági törvények értelmében senkit sem vehet el! A dubitatív értelmű *possis* (és az *ames*) a költői kérdés révén megválaszolja önmagát, így jelentése végső soron kijelentő. Annak a lánynak a létezését tagadja, akit feleségül választhatna magának Postumus. Ilyen módon pedig – véleményünk szerint – a *securus* kifejezés sem az ovidiusival (Ov. *am.* 1. 8. 95.) azonos értelemben szerepel: nem pusztán annyit jelent, hogy Postumus valakit majd *nyugodtan* vagy *gondtalanul* szerethet,¹⁹ hanem sokkal inkább azt, hogy ebben a közegben senki sincs, akit – feleségül vételét követően – *biztonsággal* vagy *bizalommal* szerethet, hiszen házaselete fölött mindenkor ott tornyosul a túlságosan is valószínű megcsalás fellege. Ez pedig nemcsak

¹⁴ Iuvenalis mindazonáltal e tekintetben a végletekig szkeptikus. Amennyiben falusi közegben mégis lehetséges volna ilyenre akadni (55–56: *magna tamen fama est cuiusdam rure paterno / viventis*), ez akkor sem a lány jelleméből, esetleg a vidéki létből (W. S. Anderson: Juvenal 6. A Problem in Structure. CPh 51 [1956] 76b) következik, hanem csak korlátozott élethelyzetéből fakad (56–57: *vivat Gabius ut vixit in agro, / vivat Fidenis, et agello cedo paterno*). Vö. Nadeau: i. m. 1972 (2. jegyz.) 80; Nadeau: i. m. 2011 (2. jegyz.) 80. Ezen állításának példával történő illusztrálásaként is tekinthetünk a 66. sor Thymelénének *rustica* jelzőjére, amely mesterségbeli járatlanságán túl (*Courtney*: i. m. [5. jegyz.] 138, 233) akár erre is utalhat. Ám még a vidéki lány és az őt övező jó hír sem garancia a tisztaságra, hiszen az erdei légyottok veszélye vidéken is ugyanúgy fennáll: 58–59: *quis tamen adfirmat nil actum in montibus aut in / speluncis? adeo senuerunt Iuppiter et Mars?* Prateus: i. m. (1. jegyz.) 98 szellemes megfogalmazását idézve: *Adeo senuerunt! Ut desint hodieque qui meminerint ac imitentur*.

¹⁵ Vö. Dig. 28. 2. 3. pr.: *Idem [sc. Ulpianus] libro primo ad Sabinum: Et si pepercerit filium dicere, ex Seia autem natum dixit, recte exheredat: et si cum convicio dixerit „non nominandus” vel „non filius meus”, „latro”, „gladiator”, magis est, ut recte exheredatus sit, et si ex adultero natum dixerit.*

¹⁶ Ennek érzékletes példájával találkozunk a szatíra későbbi soraiban, amikor Iuvenalis a tehetősek magzatelhajtása kapcsán gúnyosan megjegyzi, hogy talán jobb is így, mert a férj végül még egy *Aethiops* apjává, a szemmel láthatóan törvénytelen gyermek pedig az atyai vagyon törvényes örökösévé válna (Iuv. 6. 592–601).

¹⁷ A születendő gyermek illegitím voltának hangsúlyozását Anderson: i. m. (14. jegyz.) 77a Iuvenalisnak a házasság vallásos kontextusával kapcsolatban tett ironikus megnyilvánulásának tekinti.

¹⁸ 79–81: *ornetur postes et grandis ianua lauro / ut testudineo tibi, Lentule, conopeo / nobilis Euryalum murmillonem exprimat infans.*

¹⁹ Vö. Nardo: i. m. (5. jegyz.) 28–29, 48. jegyz.: *senza preoccupazione; tranquillo*.

a törvényes örökös iránti vágnak áll útjába, hanem a lex Iulia előírása szerinti válási kötelezettség miatt a házasságot is meghiúsíthatja.²⁰

Az említett soroknak ugyanakkor kontrasztképző szerepükön túl szerkezeti funkciót is szán Iuvenalis. Noha az egyes szakaszok egymáshoz való viszonyát illetően megoszlanak a vélemények, a szatíra 38–135. sorainak tagolását illetően az egyes szerzők között nincs vita.²¹ Ezek alapján négy kisebb egység különíthető el: a 38–59., a 60–81., a 82–113. és a 114–135. sorok. A következőkben tekintünk át röviden ezen részek egymással való kapcsolatát. A költemény 38–113. sorig terjedő szakaszát a Messalina-epizódhoz átkötő 114. sorban Iuvenalis maga tagolja két részre.²² Minthogy a sor lényegében az addig elhangzottak összefoglalása, a második tagmondat pedig (*quid fecerit Eppia*) kétségtelenül a 82–113. sorokra vonatkozik, a *privata domus* elsőre valóban kissé ködös meghatározását minden bizonnyal a 38–81. sorokra kell vonatkoztatnunk. A kifejezés túlzott általánossága miatt azonban magyarázatra szorul, miért gondoljuk úgy, hogy az említett frázis nem csupán a 60–81. sorokra vonatkozik. Ha közelebről megvizsgáljuk a kérdéses szakaszt, látni fogjuk, hogy az Ovidius-allúziót tartalmazó 60–62. sorok központi helyet foglalnak el a narrátor házassággal szembeni első érvét (mérsékelhetetlen kéjvágy) taglaló versrészlet 38–81. sorokig terjedő szakaszában. Míg a 60. sort megelőző 22 sor Ursidius példájából kiindulva a házasodáskor szóba jövő nők alkalmatlanságát abból a szempontból tárja elénk, hogy kicsapongó életvitelük miatt sem városban, sem vidéken nem akad közöttük házasságkötésre alkalmas jelölt, addig a két költői kérdésbe

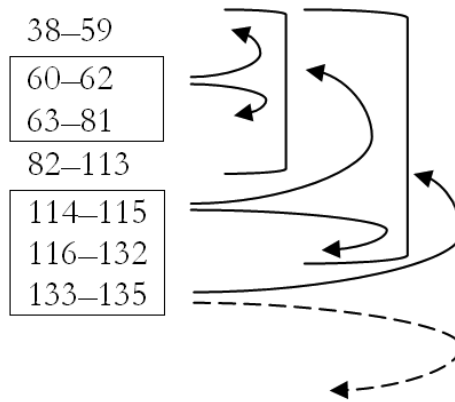
²⁰ Vö. *Dig.* 48. 5. 2. 2: *Idem [sc. Ulpianus] libro octavo disputationum. (...) Lenocinii quidem crimen lege Iulia de adulteris praescriptum est, cum sit in eum maritum poena statuta, qui de adulterio uxoris suae quid ceperit, item in eum, qui in adulterio deprehensam retinuerit. Továbbá: Eum, qui in adulterio deprehensam uxorem non statim dimiserit, reum lenocinii postulari placuit* (Paul. *sent.* 2. 26. 8. [*De adulteriis*]) (Sententiarum receptorum libri quinque qui vulgo Iulio Paulo adhuc tribuuntur. In: *Fontes iuris Romani anteustiniani* II. Ed. J. Baviera. Florentiae 1968. 351). Vö. még Suet. *Dom.* 8. 3: (...) *equitem R. ob reductam in matrimonium uxorem, cui dimissae adulterii crimen intenderat, erasit iudicum albo.*

²¹ Noha Anderson: i. m. (14. jegyz.) 76–77 ezt a szakaszt szintén négy részre osztja, az azok közötti esetleges korrelációra vagy belső struktúrára nem tér ki. A vers ezen szakaszait lényegében csak az általa tételmondatnak tekintett prólogusbeli megnyilvánulás (fajtajuk szerint több szakaszra tagolt) példákkal történő alátámasztásának tekinti (vö. Anderson: i. m. [14. jegyz.] 74b: „Juvenal’s usual structural pattern, we might say, is a proof by examples of a theme stated at the beginning of the satire”). Courtney: i. m. (5. jegyz.) 218 a 6. szatíra kommentárjának bevezetésében a 38–135. sorokig terjedő szakaszt három részre tagolja: 38–59, 60–113, 114–135. Watson – Watson: i. m. (3. jegyz.) 14–16 a 60–135. sorig tartó szakaszt tekintik nagyobb egységnek, amelyben az egyes részek között a bűn nagysága szerinti fokozatos emelkedés figyelhető meg. Kommentárjukban a 60–81., a 82–113. és a 114–135. sorok alkotnak egy-egy szakaszt. (Ettől függetlenül a 38–59. sorok náluk is külön egységet képeznek.) S. H. Braund: Juvenal – Misogynist or Misogamist? *JRS* 82 (1992) 75 hasonló módon különíti el a négy szakaszt (csupán az elsőt terjeszti ki a 25. sorig), anélkül azonban, hogy azok egy részét vagy összességét összetartozó nagyobb egységnek tekintené. Magyarázatában ezek a szövegrészek a házasságkötés ellen felhozott különböző rétorikai érvekként jelennek meg, némiképp hasonlóan Anderson felfogásához.

²² 114–115: *quid privata domus, quid fecerit Eppia, curas? / respice rivales divorum....* Watson – Watson: i. m. (3. jegyz.) 110 a *privata domus*t a következő sorban megjelenő császári palota ellenpólusának tekinti. Természetesen ez is igaz, a hely jól példázza Iuvenalis egyszerre összegző és előretaláló átkötési technikáját.

bújtatott tételmondatot követő 19 sorban (3+19=22) az esetlegesen már elvett nő félrelépésének valószínűségéről beszél, amelynek egyenes következménye a házasság céljának, a törvényes örökös nemzésének meghiúsulása lesz. Ily módon pedig a 62. sorban foglalt két mellékmondat közül a második (*quod excerpere possis*) a 60. sort megelőző, az előbbi pedig (*quod securus ames*) az azokat követő sorok tömör foglalata. Ráadásul éppen úgy chiasztikus szerkesztésmóddal történik mindez – jóllehet nagyobb szerkezeti egységen alkalmazva –, ahogyan az ovidiusi sorok esetében.²³

Az imént leírtak fényében így szemléltethetnénk a 38–135. sorok szerkezeti struktúráját (a szemléletesség kedvéért a szakaszok átkötő, de azoktól nem elkülöníthető sorait kiemelve):

1. ábra

Mindezek alapján tehát még szorosabb kapcsolat rajzolódik ki Ovidius és Iuvenalis szövege között. Ha ugyanis szemügyre vesszük a szóban forgó ovidiusi helyet, azt tapasztaljuk, hogy a szerző az idézett és az azt követő sorban – ahogy már említettük – chiasztikus módon osztja kétfelé a színházban prédára leső férfi célkitűzésének tárgyát: a hosszú (*ames~tenere velis*), illetve a rövid távú (*ludere possis~semel tangas*) szerelmi viszony létesítését:

*Illic invenies quod ames, quod ludere possis,
Quodque semel tangas, quodque tenere velis.
(Ov. ars 1. 91–92)*

²³ Hollis: i. m. (7. jegyz.) 50; Kelk: i. m. (7. jegyz.) 53.

Az említett kutatók felhívják a figyelmet az ovidiusi áthallás erősítése érdekében alkalmazott hysteron-proteronra²⁴ – amelyet tehát az előbbieket fényében az allúzió egyéb komponenseinek erősítése mellett a chiasztikus szerkesztésmód leképezése is indokolható –, ám a Iuvenalishoz szereplő két ige nemcsak fordított időbeli relációban van egymással, hanem – akárcsak az ovidiusi szövegben – ellentét is felfedezhető közöttük.²⁵ Míg azonban az Ovidiusnál létrejövő ellentét *minőségi* síkon mozog (*ames~tenere* ↔ *ludere~tangere*), addig Iuvenalishoz a házastársi viszony *érzelmi-mentális*, illetve *jogi* vonatkozása között húzódik (*ames* ↔ *excerpere possis*), noha mint láttuk, előbbi is értelmezhető jogi szempontból. Az ellentét további fokozása érdekében azt se felejtjük el, hogy amíg itt házassági kapcsolat lehetőségéről beszélünk, Ovidiusnál távolról sem ilyen viszony létesítéséről van szó.²⁶ Egyszerre áll tehát párhuzamban és ellentétben a két hely.

Felvetődhet a kérdés, hogy amennyiben valóban ez a helyzet, vagyis mindenki bűnös, a törvények érvényre juttatására pedig nincsen kellő állami erő, mit számítana mindez, miért volna releváns a jogi aspektus a költemény ezen pontjának értelmezésében. Azt kell azonban válaszolnunk, hogy éppen ezért. A iuvenalisi társadalomban ugyanis nem számít más, csak a látszat. Rosszakarók, besúgók vannak mindenütt (vö. Iuv. 4. 46–48), így elsődleges cél a támadási felületek minimalizálása: hiszen ahol egy ilyen korban a lehetősége felmerül, a támadás sem várat sokáig magára. A legfontosabb, hogy még a gyanú árnyéka se vetődjön fel. Ez az egyedülinek vélt garancia a romlott ember számára, hogy házassága révén további anyagi (örökösödés)²⁷ és társadalmi (hivatalviselés) előnyökre teheszen szert. Egy ilyen rendszerben azonban – bármennyire iyekezzék is – senki sem lehet teljes biztonságban.

Reményeink szerint mindez tovább árnyalja az ovidiusi és a iuvenalisi szöveghelyek között fennálló, végtelenségig fokozott kontrasztot. Iuvenalishoz az ovidiusi szóhasználat kapóra jött, hiszen az allúzió köpenye mögé bújva mentesülhetett a római arisztokrata

²⁴ Courtney: i. m. (5. jegyz.) 232; Watson – Watson: i. m. (3. jegyz.) 96; Gellérfi: i. m. 2018 (4. jegyz.) 42.

²⁵ Az Ovidius-kommentárok ellentét helyett a szerelmi viszony létesítésének két kategóriájáról beszélnek, ami legalább annyira indokolt, hiszen nem átjárhatatlan a két tábor (vö. 23. jegyz.).

²⁶ Courtney: i. m. (5. jegyz.) 218 az Ovidius és Iuvenalis kora közötti erkölcsbeli, vagy inkább mentalitásbeli különbséget hangsúlyozza: „These were good places for getting to know women in the days of Propertius and Ovid (see on 60); but nowadays women are less interested in male spectators than in the actors, musicians and gladiators.” Ez az értelmezés azonban sokat gyengítene azon a rendkívül kifinomult és összetett rájátszáson, amellyel Iuvenalis reflektál költőelődjé soraira. Sokkal inkább illeszkedik ide Nadeau álláspontja, aki a diakronitás hangsúlyozása helyett az ismerkedés említett helyeinek mindkét korban azonos erkölcsi jellemzőire hívja fel a figyelmet. A kortárs, ovidiusi szöveghelyre is asszociál olvasó szájába adva teszi fel a megvilágító kérdést: „Could it be that in asking these »wheres?« Juvenal has forgotten that it is primarily a chaste woman we are looking for?” Hogyan is várhatná el bárki, hogy az ovidiusi vadászatra tökéletesen alkalmas, ezáltal pedig a postumusi-ursidiusi célra teljesen alkalmatlan közegben bárki a kívánt eredményt érje el? (Nadeau: i. m. 1972 [2. jegyz.] 83, 85). Nadeau átdolgozott művében hasonló, ám sokkal szenttelenebb módon jellemzi a két szöveghely között feszülő, gyökeresen különböző mondanivalójuk szülte ellentétet (Nadeau: i. m. 2011 [2. jegyz.] 81–82). Ugyanígy vélekedik Watson – Watson: i. m. (3. jegyz.) 95.

²⁷ Egyszermind persze elvesze az örökségajándékaitól (Iuv. 6. 39–40).

nőkkel szembeni – költői nyelvhasználatától idegen, a vonatkozó helyen rágalmazásnak minősülő és így jogi szempontból is kifogásolható – értékítélet megfogalmazásának vádja alól. A korábbiakhoz képest fontos hangsúlyozni, hogy a szöveg önmagában is működik és hatásos, noha az ovidiusi szöveghely szem előtt tartása kétségtelenül jóval nagyobb és izgalmasabb értelmezési teret nyit meg: Iuvenalis minden elgondolható aspektusában mozgásba hozza az általa megpendített előzményszöveget. Szellemessége miatt nehéz volna nem idézni lezárásképpen Nadeau disszertációjában olvasható gondolatmenetének tömör összegzését: „Juvenal is leading them [i. e. his audience] towards the Ovid and expecting them to enjoy the ironical situation that comes about when a supposed moral satirist uses as his model a sex-manual.”²⁸

TUHÁRI ATTILA
PPKE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola
MKI Klasszika-filológiai Kutatóközpont
tuhariattila@gmail.com

A cikk a Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>) feltételei szerint publikált Open Access közlemény, melynek szellemében a cikk bármilyen médiumban szabadon felhasználható, megosztható és újraközölhető, feltéve, hogy az eredeti szerző és a közlés helye, illetve a CC License linkje és az esetlegesen végrehajtott módosítások feltüntetésre kerülnek. (SID_1)

²⁸ Nadeau: i. m. 1972 (2. jegyz.) 85.